

A1^v

JOHANNES STIGE-

LIVS AD LECTOREM.

Artibus ingenuis teneram formare iuuentam

Qui ftudet, atq; animos adiuuat arte rudes.

Et quid de patriæ minus ille falute meretur,

Quam populos legum qui ratione regit?

Præparat ingenium rerum preceptor ad vſus,

Qnod ſine doctrina quid niſi nomen habet:

Et funt qui rigido ſuſpendant omnia Naſo,

Quæ non peruigilem tota Cleanthen alent.

Definite ô ronchi, non hac ſine cortice nanti,

Sed pueris author qualiacunq; dedit.

FRIDERICVS WI-

DEBRANDVS AD LECTOREM.

Quæ paſſim micæ doctorum è diuite cœna

RICCIVS hinc ſparſas inde iacere videt,

Hoc, velut in cophino, congeltas vndiq; ſcripto:

Ne pereant, cautus prouidus arte legit:

Gratificatus ijs, quibus eſt anguſta ſupellex,

Atq; opis externæ freta fauore famas:

Non minus interea ſua libera cuiq; facultas

Fercula pro micis promere lauta manet.

A2^r

EXIMIÆ SPEI,
 PRÆCLARÆ INDO-
 LIS PVERIS SIXTO ET
 Andreae fratribus, inigni pietate,
 doctrina & virtute præfantis Viri
 M. Sixti Brunonis Reipub. Num=
 burgenfis αρχιγραμματεισ ac Syn=
 dici filijs,
 M. STEPHANVS RICCIVS
 S. P. D.
 ARISTIPPVS à quopi=
 am interrogatus, quan=
 tum pro inftituendo fi=
 lio eius poftularet mer=
 cedis, refpondiffe fertur,
 mille drachmas: ille vero hercle
 ait permagnum poftulatum: feruum
 enim comparare mille drachmis
 poftum, duos, inquit Ariftippus,
 habebis feruum & filium, & quem
 mercaberis: Non minus fcitè, quàm
 verè fignificans, plurimum momen=

A 2 ti

A2^v

EPISTOLA

ti pofitum effe in liberali filiorum educatione, nec vlli operæ aut fumptibus parcendum, qua liberi à feruis & liberalis ab illiberali difcernatur conditione. Quemadmodum enim in agrorum cultura confiderandum eft diligenter, quæ primum fit foli natura, quæ deinde agricolæ, & deniquè fpargendi feminis qualitas: fic in liberorum institutione parentes, & omnes qui horum tuentur vicem, partefquè fuftinent accuratum faciant iudicium oportet de fingulorum ingenio & natura, de eruditione & moribus illius, qui præficietur, magiftri, & de doctrinis præceptifue, quibus primis, quibus grandioribus imbutur animis.

Quod fi hæc diligentia & cura non fuerit adhibita, periculum eft, ne optimæ etiam ac fœliciffimæ indolis adolefcentes corrupti, ad eos fe accommodent mores, qui ipfis
non

A3^r

DEDICATORIA.

non tantum, sed toti etiam ipsorum
genti ac familiae labem aspergant.
Lubrica enim est adolescentiae via:
Labuntur multi, cum aliquo usque
iam sint progressi: Cursum vero
conficit is unus, qui nititur optimis
cogitationibus, ducemque sequitur
naturam, non qua parte malum, sed
bonum appetit ac profectitur: ean-
demque cotidie utilibus adiuuat
praecipis, qua vim infantem promo-
ueat: Usque omnium magistrorum
praecipia superante confirmat. Nam
et si largimur cuiquam adeo bonam
in esse naturam, ut humanam viden-
tur excedere conditionem, nisi ta-
men disciplina, teste Xenophonte,
qui in cineribus quasi latent ignicu-
li naturae exulcentur & crebra ex-
ercitatione perficiantur, omnis e-
ius pereat fructus necesse est. Vt
ergo infantium membra, quem-
admodum Plutarchus inquit, si-
mul ac nati sunt, formari com-
A3 poni-

A3^v

EPISTOLA

poniq̄ debent, & recta minimeq̄
obliqua fiant: Ita puerorum mores
principio aptè, concinneq̄ fingere
conueniet. Etenim nouella illa æ=
tas ad fingendum facilis & tenera
eft pro ipforum animis, dum molles
adhuc funt, difciplinæ melius inftil=
lantur.

Quanquam uero omnium æta=
tum hiftoriæ fuppeditant exempla
prætermifsi ac neglecti officij pa=
rentum in educandis liberis, & præ=
pofteræ informandis inftituendiq̄
ijfdem rationis: hoc tamen noftro
feculo hoc vitium, ut cætera omnia,
ita profundas agit radices, lateq̄
patet, ut nunc magis, quàm olim,
CRATIS uocem opus effe uideatur.
Is enim dicere folebat, fi liceret, ubi
in altiffimam urbis partem con=
fcendiffet, fe uociferaturum: Quor=
fum ruitis homines, qui omne in
comparandis pecunis ueftrum ftu=
dium ponitis, filiorum uero quibus
eas

A4^r

DEDICATORIA.

eas relinquitis, nullam fanè curam
fufcipitis?

Quæ dum cogito: non poffum
non gratulari vobis, honefti ac o=
ptimæ fpei pueri, eam fœlicitatem,
quæ omni iure fibi primas vendi=
cat, quod fcilicet ijs prognati fitis
parentibus, qui ipfi non folum om=
ni virtutum laude cumulati in hoc
vnum incumbunt, vt fibi quam fi=
milimi efficiamini, verum ad ean=
dem etiam vos laudem voce pro
exemplo fuo afsiduè cohortantur,
vt in vera pietate primum, deinde
etiam in optimarum artium difci=
plinis honeftifqû ftudijs inftituen=
dos curent, vt pote qui intelligunt
ac verè fentiūt his adminiculis nul=
lam vitæ partem, nullam viuendi
rationem carere poffe.

Ea vero vno Philofophiæ com=
prehenduntur nomine, cuius fine
controuerfia medulla eft ars poeti=
ca, non ludicra quædam doctrina,
aut

A4^v

EPISTOLA

aut talis, quæ puerorum animos
vana quadam oblectatione demul=
cet, sed qua omnis doctrina ele=
gans, omnis ingenio digna homine
cognitio, omnis deniq̄ sapientia
continetur. Huc accedit, quod in=
ter omnia disciplinarum genera
nullum sit, quod æque animos
mortalium trahat & afficiat,
atq̄ hæc ipsa, qua nihil cedro dig=
nius. Cedrinis autem cum olim
prisci inscriberent carmina tabulis,
Poetas immortales esse, horumq̄
scripta nulla vetustate deletum iri
significabant. Et Ennius Poetas
nulla alia de causa sacerdotum ap=
pellavit, quam quod DEORVM
quali singulari beneficio pro dono
mortalibus commendati esse vide=
rentur: Eisdemq̄ Plato, At quan=
tus vir? modo sapientiæ Patres ac
duces, modo DEORVM interpre=
tes, DEORVMq; filios vocat.

Quare

A5^r

DEDICATORIA.

Quare cum propediem fit in publicum proditura P. Terentij Andria, nouis argumētis & scholis, phrasibus latini sermonis, insignibus denique doctrinis Ethicis à me illustrata, hunc commentarium vobis inscriptum, dicatumque emitto, cum ut meum de vobis iudicium declarem & voluntatem, tum vero, ut vobis sim non tam author ad nobilem illam ingenij, doctrinaeque contentionem suscipiendam, quam ut vos strenue iam currentes licet pueros incitem incitatis quasi calcar addam, ut quam semel felici auspicio & alacri animo ingressi estis viam, nequaquam vlla deterriti difficultate desperetis, quo non patria solum ac Respub: verum etiam Ecclesia Christi, ad quam iuuandam omnibus officijs praecipue nati sumus, in exoptatissimo studiorum vestrorum fructu aliquando velut conualescat & laetetur. Datae ex

A5 Lyf=

A5^v

EPISTOLA

Lyffana Præpoſitura, Anno Chri=

ſti 1585. Menſe Octobri, Die 4..

quo ante 45. annos Eoba=

nus Heffus Clariffimus

Poëta Marburgi

objt.

AD

A6^r

AD

CANDI=

DVM LECTOREM

APOLOGIA M. STEPHANI

Riccij contra Ariftarchos iniquos defumpta ex præ=

fatione GEORGICIS VIRGILII

germanicè redditis præ=

fixa.

QVOD VVLGARI

prouerbio dicitur, eum qui prope

publicas vias edificat, multos habere

iudices, quos ferre cogatur, id mihi

etiam vfu venire intelligo, edenti non

nunquam in publicum pagellas, qui enarrationes ve=

terum authorum, accommodatas ad vsum fcolarum

puerilium, continent. Etfi enim non fine labore pro

exiguo aut penè nullo meo cum priuato commodo

dicentium ftudijs confulere cupio: tamen fcioli ali=

qui cum de voluntate mea, tum vero & de laboribus

ipfis quibus prodeffe multis opto, nocere nemini, non

nodo inique, fed etiam acerbé, nonnunquam iudi=

cant.

Alij non decere meam perfonam aiunt, cum mi=

nifterio Ecclefiaftico fungar, vt animum fcholafticis

iftis operis occupatum habeam. Nonnulli labores

meos, quos in exponendis veterum authorum fcrip=

tis

A6^v

EPISTOLA

tis prestare soleo, nimis tenues & pueriles esse calumniantur. Quamquam vero difficile est satisfacere omnibus, nec solum imperitis, sed etiam malis hominibus, quibus nihil quicquam est iniustius, qui, nisi quod ipsi faciunt, nihil rectum putant: Tamen hoc etiam in loco breuiter, simpliciterque exponam rationes consilij mei, quibus me apud candidos iudicantes culpa liberatum iri confido.

Primum constat semper Ecclesiæ Scholas coniunctas fuisse, ut historiarum Prophetarum, Christi, & Apostolorum ostendunt. Nec solum vetustis temporibus, sed etiam nostra ætate, qua purior Euangelij doctrina immenso DEI beneficio, vilitata est. Pastores Ecclesiarum scimus vilitate scholarum inspectionem commendari, ideoque in urbibus & pagis ædificia ludorum puerilium & parochiarum vicina esse videmus, ut ipsorum adificiorum intuitu pastores admo-
neantur, se non tantum oues, sed etiam agnos pascere debere, Ac mihi quidem cogitanti de συμπαθεια Ecclesiæ & scolarum in mentem venit dulcissima σιζυγία venarum & arteriarum in nostris corporibus. Quemadmodum enim in corpore humano venæ arterijs sunt adiunctæ, ut materiam gignendorum Spirituum ei suppeditent: Ita in Sebolis ingenia educari necesse est, quæ Ecclesiæ aliquando fataliter feruiant. Nec potest Ecclesia carere ad-
miniculis linguarum & artium, quarum initia do-
centur

A7^r

AD LECTOREM.

tentur & propagantur in scholis puerilibus. Non igitur alienum esse à meo munere existimari debet, quod ad ministerium docendi Euangelij in Ecclesia vocatus, meum etiam studium & conatus in iuuan-
dis & ornandis Scholis extare volui: Quod cum nulla ratione rectius fieri possit, quam si apud adole-
scentes studiosos veterum authorum lectio conferue-
tur, nequaquam diligentia ista mea reprehendi po-
test, qua doctissimorum virorum, qui nostro seculo vixerunt, enarrationes, quibus veterum authorum scripta exponuntur atque illustrantur, collectas cum bonarum artium studiosis communicare soleo.

luket filius DEI Dominus noster Iesus Christi Apostolos ipsos colligere fragmenta, ne quid pereat, id non tantum de doctrina Euangelij ad poster-
os propaganda intelligendum est, sed etiam de reli-
quijs bonorum scriptorum in quocunque genere arti-
um conferuendis accommodari debet. Nam & artes sunt dona DEI & vitæ humanæ præsidia necessaria, & ornamenta. Ecclesiæ necessaria.

Non igitur pudet me huius operæ, qua etiam in scholastico studiorum genere micæ cadentes de mensis preceptorum colligere, & ad discipulorum v-
sum aliquem, ne temere ab alijs neglectæ pereant, conferuare studeo. Id apud bonos cõ minus reprehensionem fortasse merebitur quod vocationis meæ proprios labores non negligo interim, sed succursus
tan-

A7^v

AD LECTOREM.

tantum horis, qua scholis prodesse possunt, elaboro. Quod autem tempus à negotijs Ecclesiasticis reliquum, alij ad ocium, aut voluptates, alij ad rixas & contentiones, quibus diftrahuntur miserabiliter Ecclesiæ, perfequendas conferre solent, id à me ad iuanda discentium studia collocarinemo fanus, vt opinor, sinistrè interpretabitur. Ferunt Agefilaum laudatissimum Spartanorum Regem non dedignatum esse cum pueris domi ludere. Et de P. Scipione Affricano monumentis literarum proditum est, sæpe ad fallendum ocium ad littora Italica cum legendis Conchis marinis occupatum fuisse. Quin & Paulum Apostolum tapetijs texendis, & Lucam Euangelistam picturis elaborandis aliquid studij & temporis infumisse legimus. Nec quisquam reprehensione dignum esse existimauit vnquam, quod multi sancti viri, cuma necessarijs negotijs aliquid laxamenti eis conceditur, arbores ferere & hortos plantare solent qui alteri seculo profint. Qu e est igitur tam iniqua iudicandi ratio, qua inuidi atq; maleuoli quidam reprehendere hoc meum studium audent, quod, si quid mihi temporis à vocationis meæ laboribus proprijs super est, id ad exponendos atq; illustrandos bonos scriptores & ad conferuandas reliquias enarrationum confero, quæ à doctis viris nostra ætate sunt traditæ & alioqui interitura essent? Sed de mea voluntate ad me purgandum atq; excusandum plura me addere opus non est, cum

A8^r

AD LECTOREM.

ad ſcholas prouehendas pertinent, DEO grata eſſe, & bonis omnibus probari plane perſuaſus ſum. Illis verò paucis reſpondebo qui cum erroris ſui opinione excellenter ſibi docti videantur, quaſcunq; labores meos ita extenuant, vt editione indignos eſſe putent. Ego vero & tenuitatem meorum laborum non inuitus agnoſco, & ſi ſcripta mea doctis legenda obtruderem, vanitatis & ſtulticie me ipſum condemnam eſſe merito putarem.

Cum autem libelli à me hactenus editi, non tam à inuenta, quàm à viris doctiſſimis antea tradita complectantur, non tam meos labores iniqui iſti cenſores iniuſtè reprehendunt. quàm cornicum. vt dicitur, oculos configunt, atq; obtrectationis crimen incurrunt, qui preſtantium virorum, quibus pares ipſi eſſe non poſſunt, non ineruditas explicationes ſuggillant.

Deinde, cum ad iuuentutis Scholaſticæ vtilitatem, & ad iuuanda tenera ingenia diſcentium potiſſimum æ me ſcripta iſta qualiacunq; adornentur, in quibus colligendi tantum laborem præſtare ſoleo, cur magna potius, quàm neceſſaria & pueris vtilia à me requiruntur? Laudat vetuſtas Græca Epicharmum, οτι ωαισιν ειπε χρησιμα, & magnam ei gratiam propterea deberi affirmat. Et Scioli iſti agre ferent, quod ad puerorum captum nos dimittimus, quibus cortice tali, vt naturæ paulatim affuſcant, opus eſt. Recte dixit quidam ex veteribus, qui puerum erudire

A8^v

AD LECTOREM.

re vult eum puerum fieri necesse est. Non igitur cœli-
iiter pueros docebit, nisi qui ad captum & tenera
epforum ingenia se accommodauerit.

Quare cum non pro doctis, sed pro pueris
scribantur, atq; edantur talia, definant tandem Ari-
starchi & Sycophantæ iniqui operam & laborem
nostrum contemnere, nec tam alijs quam sibiipsis,
præcipiti & temeraria censura sua nocere sciant.

Nam dum aliena carpunt non iustis ex causis, sed
morbo quodam animi, re atq; facto ipso ostendunt. se
ex eorum esse numero. quibus Thesaurus iste in ling-
ua situs est, & quæstui habeant male loqui de melio-
ribus.

Quod vero & experientia didici cum vtilitate
iuuentutis Scholasticæ edi tales libellos commentari-
orum puerilium & bonis viris, quorum iudicia male-
uolorum obtreptionibus longe præfero, probari me-
um studium animaduerto, non dubitavi etiam hoc
tempore istum in me laborem recipere, vt P. Terentij
primam Comœdiam Andriam germanicè redderem,
nouis Argumentis atq; scholis auerem, phrasibus la-
tini sermonis ornarem, insignibus deniq; Ethicis do-
ctrinis illustrarem. Vt autem voluntatem hanc me-
am iuuentuti scholasticæ inferuendi qualemcunq;
Candidus lector benignè accipiat,
vehementer oro.

a2^r

ILLVSTRISSIMO PRIN=
 CIPI AC DOMINO Dn. ERI=
 co Duci Brunfuicenli ac Lunebur=
 genfi falutem plurimam di=
 cit, ac fefe commendat,
 QVIA confenfu omnium fe=
 culorum atq̄ eruditorum &
 bonorum hominum iudicio
 confirmari video de Teren=
 tio Poeta, & quod fit latini fermonis o=
 ptimus artifex, & quòd propter fenile,
 itaq̄ prudentiff. ac fapientiff. fcriptum
 mire faciat, ad cognofcendos humano=
 rum ingeniorum mediocres affectus, ηθη
 quos vocant: volui & ego pro mea me=
 diocritate efficere, vt à fcholarum pro=
 fefloribus rudi adhuc iuventuti ita pro=
 poni pofsit fapientiffimus Poëta, vt
 non tantùm balbum pueri os, fed &
 totam rationem vitæ informet, atq̄ gu=
 bernet, id quod fpero, commode fieri
 poffe, fi latina germanicis coniuncta
 fuerint.

Dedi itaq̄ operam, vt Germanica

a 2 lin=

a2^v

DEDICATORIA.

lingua legeretur. Nam fenli iam olim ab adoleſcentia (multis enim annis in hoc piſtrino elaboraui) quanta difficultate à primæ ætatis hominibus ad explanationem Germanæ ſententiæ vnus alicuius latinæ linguæ Scriptoris perueniatur, hoc eſt, vt latina non ineptè veritas germanicè, & facias ex bonis latinis bona Germanica.

Propterea Andriam nunc invulgare conſtitui, Idem facturus paulo pòſt cum reliquis Terentii Comœdiis, primum omnium, vt præbeam guſtum aliquem Terentii poematis Studioſis, quantus ſit linguæ latinæ Magiſter, & bonorum morum præclarus monſtrator.

Deinde, vt facto periculo in hoc primo Terentii ſcripto, intelligam, quid nobis de reliquis eius Poëte operibus ſperandum ſit, poſthac quæ de integro noſtro labore atque vigilantia iſuſtrabimus, ſpectanda an exigenda ſint prius.

Colle=

a3^r

DEDICATORIA.

Collegi præterea etiam ex variis libris M. Tullii Ciceronis locos triginta Terentii, quibus docet M. Cicero, Terentium suum familiarem, esse artificem cum formandæ & locupletandæ linguæ, magno delectu, & proprietate verborum, figuris orationis, & puro dictionis genere, tum etiam infituentæ & informandæ vitæ, ne scilicet faciamus hodiè, cuius nos poenitere possit postmodum, nimirum, ut redderem adolescentibus, non omnino stultis, Terentii virtutes eò commendatiores, cum viderint ab eloquentiæ patre tantopere eas deprædicari.

Eft enim mutuatus Cicero sæpe nunc artificiosæ partitionis, nunc perspicuæ & verifimilis narrationis, nunc rerum expetendarum & fugiendarum exempla, quæ sicut continent sanctissima morum præcepta, ita non puduit eum in suos libros ea ipsa, ad verbum descripta, transferre, adeò ut ipse dicat: Terentiano verbo libenter utimur: di-

a3^v

PRAEFATIO

gnum ducens hunc Poëtam, cuius tefti=
monii illuftret & confirmet fua.

Placuit autem mihi, optime & cla=
rifime princeps, maxime à te huius
mei iuuenilis & in nonum annum aut
ampliùs eò preffi laboris, in hoc Poema
fumere initium, & tuæ Cellitudini
quicquid hoc eft, confecrare. Prin=
cipio, quia audio poft Chriffti cogni=
tionem, quam cum lacte matris imbi=
biffe diceris, in Terentii ftudio eoufquã
progreffum effe, vt nihil te fugiat,
quod linguam & vitam (id quod in
principe Germano, & in ea ætate mul=
tum eft) erudire, & meliorem redde=
re valeat. Habuifti enim iam diu præ=
ceptorem te dignum Antonium Cor=
uinum, virum, & in literis Theologicis
excellentem & verè magnum, tùm et=
iam in omni genere optimarum difci=
plinarum cum laude verfatum, meum
amicum.

Porrò, quia ex materno genere,
Marchionum Brandenburgenfium fa=
mili=

a4^r

ANDRIAE

miliam attingis, cui familiæ ego sum
addictus: eò quòd exerior quotidie,
eam familiam summo studio, magnaquã
animi constantia, Religionem, fidem,
iusticiam inter homines colere. Macte
igitur virtutis esto, princeps Illustriss.
& pergito hoc animo esse, & erga pie=
tatem, quæ nunc toto orbe terrarum
labefactari videtur, & erga Rempub.
cui impendent magnæ quaffationes, vt
& Ecclesia & Respub. in tua virtute,
eruditione, atque prudentia, con=
stabiliri & conquiescere possit.

Vigilia Natalis Christi,

Berlini,

M. D. XLVIII.

Tuæ Celsitudini

addictus.

Ioannes Agricola

Islebiensis.

Præfatio.